

1917 og den
russiske
borgerkrig - nye
perspektiver:

**Dansk
sikkerhedspolitik i
skyggen af den
russiske borgerkrig**

Maleriet er fra den engelske interventionsbase i Københavns Havn, sandsynligvis i begyndelsen af 1919

I hele perioden så de danske regeringer den indre revolutionære trussel og truslen fra det revolutionseksporierende Sovjetrusland som to sider af samme sag.

Fra Verdenskrigens slutning blev spørgsmålet i denne forbindelse, om man kunne opretholde en neutral overflade under det situationsbestemte samarbejde med Vestmagterne, eller om man skulle indgå i en de facto vestalliance.

Revolutionær smittetrussel under krigen

Generalmajor Castenskiolds dagbogsnotat midt 11. februar 1918:
*"Syndikalistoptøjer i København; de stormede Børsen. Politiet greb ind.
... Det første Soldaterraad oprettes i Trondhjem. Saa har vi det nok snart
her, og saa er det Begynd. Til Enden. ..."*

Billederne f.o. er fra arbejderdemonstrationer i januar 1918 og fra Stormen på Børsen i februar. Billedet f.n. er fra en advarsel til hærens tjenesteder.

- Fra foråret 1917: Stigende arbejdsløshed og social nød i Danmark pga. den genoptagne uindskrænkede ubådskrig
- November 1917: Det bolsjevistiske kup i Petrograd giver modellen for reaktion på krigen og nøden
- Januar 1918: Store demonstrationer af arbejdere i København begynder (øverst t.v.)
- 11. februar 1918: Kulminerer med voldsomme demonstrationer i København med "Stormen på Børsen" og truslen om revolutionær terrorisme (øverst t.h.) Thøgersen arresteres (nederst)
- 12. februar 1918: Bestemmelser for Københavns Garnisons troppers anvendelse til støtte for politiet mod revolutionsforsøg.
- Marts 1918: Efter tyveri af ammunition samles al ammunition i København til få depoter under væbnede, "nøje instruerede", bevæbnede vagter. Dette var '*... nødvendigt, ikke mindst under Hensyn til nuværende Gæring i visse Befolkningslag.*' Indskærpelse af nøje optælling af ammunition ved enhederne. Reduktion af troppernes upopulære arbejdstjeneste. Instruks om nødvendigt at skyde mod demonstranter, der forsøger at trænge ind på kaserne.
- Juni 1918: Den radikale regering gennemfører love, der skal mindske den sociale nød.
- Juli 1918: Iværksættelse af våben og ammunition ved hærens produktionsværksteder

for at undgå afskedigelse. Sikringsstyrken reduceres yderligere.

- August 1918: Der etableres fire fast opstillede og bevæbnede beredskabsdelinger til indsættelse mod uroligheder, to på Kastellet, to på Sølvgades Kaserne
- September 1918: Der meldes om disciplinproblemer i flåden med mytteri på panserskibet Skjold
- Oktober 1918: P. Munch diskuterer situationen ved en kommende våbenstilstand med Krigs- og Marineministeriernes direktører: Hurtigst muligt hjemsendelse af styrken i København.
- Begyndelsen af november 1918: *Forberedelsen* af kontrollen senere på måneden af sovjetdampers (tidligere russisk hospitalskibs) afhentning af tidligere russiske krigsfanger fra Horserød og Bornholm.

Urolighederne ved krigsafslutningen, truslen fra syd samt russere i Danmark og deres danske vagter samt første efterretningsgennembrud

P. Munch: *"Der herskede i de Dage en uhyggelig Følelse af, at det kunde udvikle sig til stigende Uro som i Tyskland; man kunde frygte, at der rundt om i Landene under Indflydelse af den russiske Revolution Aaret før og de nye Begivenheder skulde opstaa en omfattende social Opløsningstilstand. Det var ikke let at bedømme, hvor stærke de Kræfter var, som Begivenhederne havde sluppet løs."*

Billedet f.o. er af to officerer på antirevolutionær grænsevagtstjeneste i Gedser. Billedet for neden er fra Grønttorgsdemonstration 13. november 1918.

- 5. november: Hærens Overkommando understreger behovet for bevogtning og nødhjælpsindsats ved grænser og kyster ved det nu forventelige tyske sammenbrud.
- 6. november:
 - Revolutionære uroligheder i Kiel, Flensborg og Aabenraa.
 - Krisemøde i Krigsministeriet om grænsesikring og om imødegåelse af uroligheder i Danmark.
- 7. november:
 - Flåden deployerer enheder til Lillebælt (Kolding og Faaborg) til støtte for politiets grænsekontrol.
 - Bundstykker skal fra magasinerede geværer for at gøre dem umiddelbart ubrugelige.
 - Standsning af våbensalg til private.
 - Regeringen beslutter at trække gesandten i Petrograd, Harald Scavenius, hjem, da hans forbliven ville være både nytteløs og farlig, fordi han er gidsel i forhold til effektiv optræden mod revolutionære russere i Danmark.

- Standsning af salg med rubelbetaling for at hæmme Sovjetruslands muligheder.
- Meldinger om tysk soldaterrådspropaganda ved grænsen.
- SMS *Schlesien*-affæren ved Faaborg med anmodning om dansk beskyttelse mod de revolutionære. Bliver sendt til "hjørnespark" i Schwinemünde
- 8. november 1918:
 - Regeringen beslutter, at det er afgørende, at grænsebevogtningen i Jylland ikke bringer københavnske soldater i de tyske soldaterråd. Grænsedetachementerne forstærkes væsentligt. Yderligere forstærkning 18.11.
 - Rygte om truende kup med det formål at få fat i ammunitionen i magasiner på Frederiksberg Slot.
 - Hjemsendelse af værnepligtige ved de jyske rytterregimenter udskydes, og regimenterne placeres ved grænsen.
 - Hærenheder og flåden placeres ved havnebyer på Sjælland og Lolland-Falster (billedet f.o.)
 - Drøftelse på højrefløjen af etableringen af en "Hvid Garde" i København.
- 9. november:
 - Nyt direktiv til hærens grænsedetachement: *Detachmentet skal, idet det fastholder de hidtidige Opgaver, omdislocere sin Styrke nærmere ved Grænsen, saaledes at saavidt mulig enhver Passage over Grænsen kan kontrolleres og større Invasion forhindres*".
 - Overgeneralen ønsker nu, at de ældste årgange af sikringsstyrken straks skal hjemsendes ved våbenstilstand.
- 10-14. november: Massive protestdemonstrationer på Grønttorget, Fyrbøderstrejke
- 11. november: Overgeneralen var nervøs for smitten fra de russiske militære expatienter, der afventede hjemsendelse fra Horserød, til de danske vagtsoldater
- 12. november: Samling af sprængstof fra forberedte jernbanespæringer, m.m. til centrale, bevogtede depoter.
- 12.- 23. november: To sovjetdampere *Ocean* og *Mitau* afhenter de tidligere russiske krigsfanger under flådens og toldvæsnets bevogtning ved opankring ud for Helsingør og senere Allinge.
- 13. november: Thorvald Stauning, der var socialdemokratisk kontrolminister uden portefølje i den radikale regering, overtog de arbejdsmarkeds- og socialpolitiske områder fra indenrigsminister Ove Rode. Stauning blev i realiteten dansk anti-revolutionsminister.
- 18. november: Hærens Overkommando, Justitsministeriet og Statspolitichefen klargør, at *russiske flygtninge o.l.*, der ankommer til kysterne, skal afvises, om nødvendigt med magt.
- 22. november: Flådens Overkommando gør klart, at sovjetskibe ("*Skibe førende rødt Flag som Nationalitetsmærke*"), der kommer ind på dansk søterritorium må ikke få kontakt med danske skibe eller med land.

- 23. november: Statspolitiet blev kontaktet af "*en Meddeler, der ikke ønsker sig navngivet*". Meddeleren kom dagligt i den sovjetiske delegation, og rapporterede i de næste ca. tre år at væsentligt fra indercirklen af den syndikalistiske/vestresocialistiske revolutionære bevægelse i Danmark.

Den udenrigspolitiske hoveddimension: København som britisk interventions-hovedbase 1918-1920

P. Munch 22.11: "På vej til Statsraadstaffel meddelte Scavenius, at nu var der kommet Meddelelse om, at den engelske Flaade vilde komme til København, og at man ønskede at benytte København som Basis; man spurgte, om Danmark havde noget at indvende. Vi var paa det rene med, at det ikke kunde nytte noget at gøre Indvendinger, ..."

Billedet er fra Langelinie 28. november, hvor destroyere fra den britiske lette krydsereskadre ankommer til Københavns Havn.

- 30. oktober: Britisk henvendelse til De Nordiske Lande om at stille en styrke til at afløse de tyske styrker i Baltikum og sikre dem mod bolsjevikisk overtagelse, eller som minimum levere våben til balternes selvforsvar.
- 4. november: Møde i den svenske rigsdags hemmelige udvalg: Det svenske udenrigsministerium havde søgt den tyske gesandts reaktion, men han var imod svensk indblanding. De allierede kunne blot samarbejde med tyskerne i regionen mod bolsjevikkerne i stedet for at presse tyskerne ud. Den svenske regering besluttede ikke at afvise det vestallierede ønske direkte, men bede om flere informationer.
- 5. november: Dansk formelt svar til briterne, der heller ikke var formelt afvisende, men den danske hær var ikke egnet til sådanne operationer. I øvrigt var regeringens støtteparti, Socialdemokratiet, imod anvendelse af statsvåben i en borgerkrig, og man havde kun én privat våbenproducent: Riffelsyndikatet.
- 7. november: Den britiske marineattaché i København, kommandør Dix, foreslog en britisk flådeoperation mod Kiel.
- 11. november: Dix supplerede med melding om, at danskerne nu begyndte at fjerne egne minefelter.
- 12. november: Indenrigsminister Rode efter regeringens møde med partiformændene: "Det ventes, at engelske flåde meget snart vil være i vore farvande. Det synes, som om Niels Neergaard og I.C. venter den som en slags

allieret.”

- 19. november: Esterne bad formelt briterne om flåde-, militær- og våbenhjælp til selvforsvar.
- 20. november: Britisk kabinet-principbeslutning om at sende en flådestyrke.
- 21. november: Noten til Danmark forberedes.
- 22. november: Noten når København med den danske regering på vej til Statsrådsmiddag. Kongen var tilfreds. Regeringen så det som håbløst at nægte.
- 23. november: Dansk ministermøde 3½-6: *”den engelske regering har forespurgt, om den engelske flåde kunne besøge København og anvende den som basis for besøg i Østersøen. De ville vise flaget i de baltiske lande og Finland. Scavenius har svaret, at de var velkomne, men bemærket, at vore forsyninger gjorde det nødvendigt, at de havde alt fornødent med sig.”* H.N. Andersen blev rapporteret som varm tilhænger
- 28. november: Den første britiske flådeenheder ankommer.
- Derefter er Københavns Havn britisk/allieret hovedbase under resten af perioden, beskyttet af det danske statspolitis efterretningsvirksomhed og beskyttelse til lands og britisk kontrol af skibe i havnen (til den danske flådes fortrydelse).

Frivilligkorpssene og Socialdemokratiet: International og National Klassekamp

Billedet t.v. er af resterne af Paludans lille rekylgeværkorps ved ankomsten til Tallinn i marts 1919, og billedet t.h. er af Borgelin med nogle af sine DBAC-soldater i lejren i Nõmme syd for Tallinn i begyndelsen af maj.

- De nordiske lande havde afvist statslige styrkebidrag til Baltikum, men både svenske og danske nationalkonservative kræfter arbejdede i vinteren 1918-19 med britisk opmuntring og støtte med at etablere frivilligheder til Baltikum. Det blev til én større og en lille styrke, hvor den mindste efter vanskeligheder nåede frem til Estland i marts 1919 og den større en måned senere.
- Den lille blev saboteret og decimeret af demonstrationer før afsendelsen, den store nåede kun $\frac{1}{4}$ af den planlagte bataljonsstørrelse på ca. 1.000 mand og regeringen afviste at give linjeofficerer orlov til at deltage.
- Som allerede i begyndelsen af november kunne den radikale regeringsledelse henvise til Socialdemokratiets modstand. Partiets venstrefløj i ungdomsorganisationen Socialistisk Ungdoms Forum (SUF) krævede åben klassekampspolitik, og af hensyn til partiets enhed måtte partilederen Stauning tage hensyn til SUF i den udenrigspolitiske linje.
- Efter 3. Internationales kongres i Moskva i marts 1919 deltes SUF i to dele, hvoraf den ene ville trække moderpartiet mod venstre. Det lykkedes ikke, da dette ved sin kongres i oktober 1919 fastholdt en parlamentarisk linje. Syndikalisme og bolsjevisme

repræsenterede kampformer, der ikke havde nogen som helst hjemmel i Danmark.

- Ved en ny urafstemning mønstrede venstrefløjen i SUF et flertal for at bryde endegyldigt med Socialdemokratiet. Det indebar samtidig en sprængning af SUF. Venstrefløjen grundlagde derefter den 9. november 1919 Danmarks venstresocialistiske Parti (VSP), mens højrefløjen i februar 1920 stiftede en ny ungdomsorganisation inden for Socialdemokratiets rammer, Danmarks socialdemokratiske Ungdom (DSU).
- Udviklingen i oktober-november 1919 betød, at Staunings socialdemokrater i de næste måneder dels havde opnået højere grad af udenrigspolitisk handlefrihed, dels have fået en veldefineret konkurrent og hovedfjende, kommunisterne, til venstre for partiet.

Det andet efterretningsmæssige gennembrud: Bolsjevikcentralen 1919-1924

Personerne t.v. er af arbejds(revolutionsforebyggelses)minister Thorvald Stauning, chefen for Statspolitiet, Valdemar Mensen, chefen for Generalstabens Sektion C, kaptajn Niels Sylow; værten for Bolsjevikcentralen på Hotel Metropol, oberstløjtnant Erik With og den tyske militær- og marineattaché, kaptajn Alfried von Neergaard.

Personerne t.h. er den norske revolutionære Martin Tranmæl, som Mensen advarede Stauning om i et brev, og den sovjetrussiske diplomat, Maxim Litvinov.

Oprettelsen af "Bolsjevikcentralen":

- Oberstløjtnant Erik With var dybt utilfreds med sin placering som chef for 27 BTN i Holbæk og lejrkommandant i Barfredhøjslejren bag Tunestillingen efter hans fjernelse fra E-sektionen på tysk foranledning i foråret 1918. Han søgte tidligt i 1919 stillingen som chef for det Dansk-Baltiske Auxiliærkorps, men han fik nej, da regeringen kun ville tillade reserveofficerer at deltage.
- Militærattachéerne i København var i begyndelsen af 1919 blevet enige om, at man skulle samle og koordinere alles viden om revolutionære agents bevægelse over grænserne, men entente attachéerne fandt det stadig umuligt at arbejde direkte med tyskeren, så de blev enige om at netop den dansktalende tysker fra Tønning, kaptajn i det tyske kystartilleri, Alfried von Neergaard, skulle foreslå den respekterede efterretningsmand With, at København skulle være vært for en international koordineringscentral ("*Bolsjevikcentralen*", som With benævnte den).

- I begyndelse af marts 1919 henvendte Neergaard sig til så til With og bad ham om at lede, dvs. reelt være husvært, for centralen. With svarede, at det kun var muligt ved en formel henvendelse fra den tyske gesandt til den danske regering, der formelt sikrede Stats- og Justitsminister Zahles og forsvarsministerens accept.
- På en dag, hvor Munch var "fraværende", og statsminister Zahle optrådte som fungerende forsvarsminister, fik With denne formelle opfordring af statsministeren.
- With fortsatte som den formelle leder af centralen indtil dens lukning ved den danske anerkendelse af Sovjetunionen i 1924.

Arbejdsmåden:

- Ren clearingscentral for efterretninger og personoplysninger om mulige agenter.
- Deltagere var Københavner-legationernes militærattaché- og konsulære kontorer.
- Fra Danmark var de naturlige deltagere Generalstabens efterretningskontor (nu "Sektion C") under kaptajn Sylow og chefen for Statspolitiet, Mensen.
- Det var således de normale danske myndigheder, der rapporterede til regeringen, der således kunne nægte kendskab til centralens eksistens og politisk følsomme formål (således rapporterede Mensen direkte til Stauning om den norske revolutionære, Martin Tranmæls, besøg i Danmark).

Nordruslandskorpset og Storbritanniens samt Danmarks bevægelse tilbage mod mere neutral facade i vinteren 1919-20

Tegningen viser den venstresocialistiske avis Arbejdets opfattelse af danske diplomaters håndtering af Litvinov.

- I oktober-november 1919 tillod den danske regering, og hermed Stauning, en reel åben rekruttering af et dansk frivilligkorps til den nordrussiske regering, og man nu afveg fra sine regler om, at linjeofficerer ikke kunne få orlov til en sådan tjeneste. Baggrunden var sandsynligvis den opfattelse, at korpset var en britisk idé.
- Tidligt i november markerede den britiske premierminister David Lloyd-George, at han ønskede at afslutte den britiske deltagelse i den russiske borgerkrig, Storbritannien tvang Danmark til at være vært for de forhandlinger om udveksling af krigsfanger, som 25. november indledtes mellem den britiske arbejderpartipolitiker James O'Grady og den sovjetrussiske topdiplomater Maxim Litvinov.
- I den nye situation kunne den danske regering bremse og standse rekrutteringen til Nordruslandskorpset for fra begyndelsen af 1920 og vende tilbage til en mere neutral udenrigspolitisk facade.

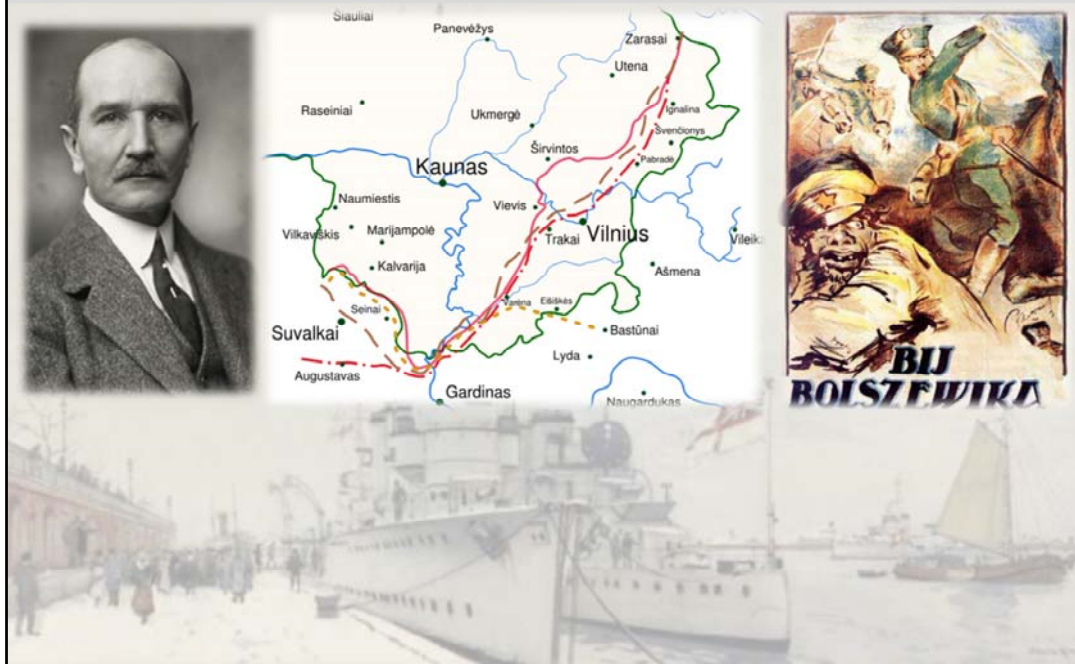
Slesvig, regeringsskift mod franskvenlig politik

T.v. Harald Scavenius, th chefen for den franske bjergjægerbataljon taler under festlighederne i slutningen af maj, her under den motoriserede picnic i ved Eremitagen.

- Afstemningen i Zone 2 (Mellemslesvig) 14. marts pga. den ganske regerings manglende rettidige omhu ved styring af vilkårene ved Flensborg fremkaldte et raseri mod den radikale regering fra både Kong Christian X og en meget stor del af danskernes side.
- Det førte til kongens afskedigelse af den radikale regering 28. marts, Påskekrisen i den efterfølgende uge, nyvalg til Folketinget 26. april og dannelse af en venstreregering 5. maj.
- Under valgkampen havde Venstre lovet at rejse Flensborgspørgsmålet overfor stormagterne, og medens Storbritannien afviste, fik man støtte af Frankrig, der hele tiden havde ønsket, at Danmark fik mest muligt af Slesvig.
- Den nye regering under Nils Neergaard fik mulighed for direkte at vise sin taknemmelighed, da den franske bjergjægerbataljon, der havde overvåget folkeafstemningerne i Slesvig, besøgte København i slutningen af maj på vej hjem.
- Den varmeste støtte til den profranske linje var den nye udenrigsminister, Harald Scavenius, der i øvrigt ærede et glødende had til bolsjevikkerne fra sin periode som gesandt i Petrograd.

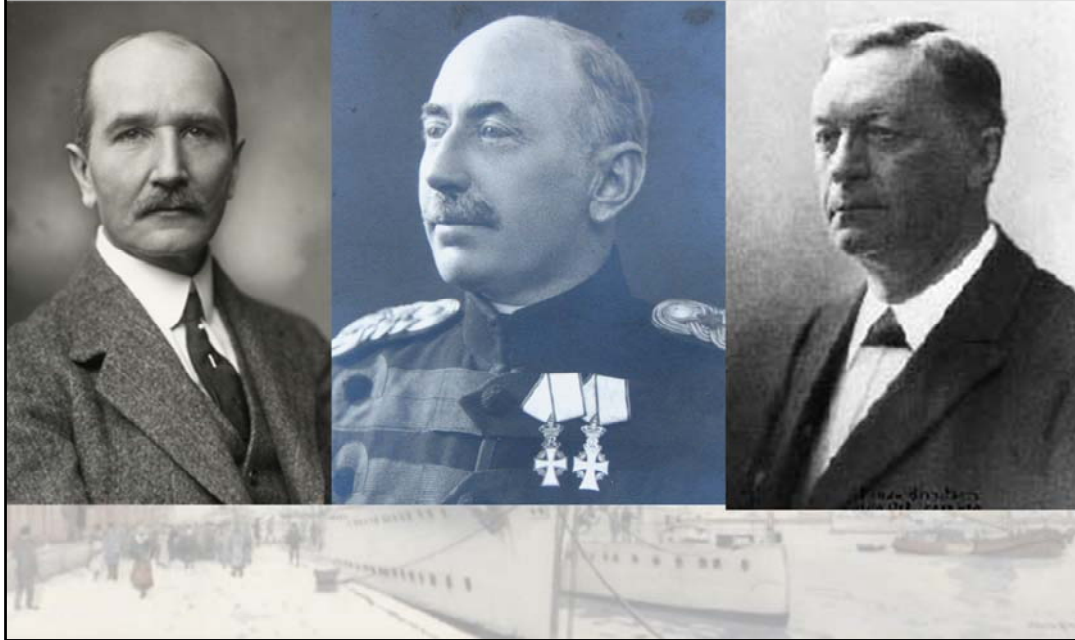
Polen og Vilnakommandoet

Harald Scavenius, de skiftende frontlinjer ved Vilnius og polsk plakat fra krigen mod Sovjetrusland.

- Medens Storbritannien med afslutningen af de estiske og lettiske frihedskrige i løbet af foråret 1920 hurtigt nedbyggede sit militære engagement i Østersøområdet, var Frankrig på grund af satsningen på Polen blevet stadig mere direkte engageret.
- Fransk støtte var medvirkende til den polske sejr i slaget om Warszawa fra midten til slutningen af august 1920.
- Det var med Scavenius' holdning naturligt, at Danmark bidrog til den folkeafstemning, som Folkeforbundet ville afholde om Vilnius-områdets fremtid, efter, at en polsk general i efteråret besatte området ved et kup.
- Beslutningen om at bidrage til stabiliseringsstyrken blev fastholdt på trods af indædt kommunistisk modstand, men det danske kompagni blev hjemsendt efter afsluttende klargøring i foråret 1921, da afstemningen ikke kunne afholdes pga. stadig mere åbent fjendskab mellem Frankrig og Litauen.

Efterretningssamarbejde og forsvarsorden i rammen af alliancelogik

Udenrigsminister Harald Scavenius, Generalstabschefen generalmajor Martin Birke (her oberst) og forsvarsminister Klavs Berntsen

- Danmark lagde sig også tæt op af Frankrig og Storbritannien på det militærpolitiske område:
- Harald Scavenius' udenrigsministerium havde et i dansk sammenhængende enestående godt forhold til de vestallierede efterretningstjenester i deres indsats mod Sovjetrusland. Det kan dog ikke ses af de efterladte arkivalier, om dette skete i rammen af Bolsjevikcentralen eller i et direkte samarbejde mellem Sylows Sektion C og de allierede tjenester.
- Også den ordning af forsvaret, der blev gennemført fra 1923, var reelt et allianceforsvar, der i Folkeforbundsramme forudsatte vestallieret flådetilstedeværelse og kontrol over de danske farvande.
- Venstregeringen gennemførte med Klaus Berntsen som Forsvarsminister og venstrepolitiker, generalmajor Martin Birke, som generalstabschef, en billigere version af den forsvarsordning, som flåden og Chefen for Generalstaben (men ikke de to kommanderende generaler) havde foreslået.